

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

מכסה תפילין של יד

כאשר בית אחר מכסה ממנו אור החיצון, או שבת אחר נוסף על גביו ומחמת כן אינו רואה האויר, אבל כשהוא רק מכוסה ברצועה אינו נחשב כסיו. ב. שמה הפסול שאין בית החיצון רואה את האויר אינו אלא בתפילין של ראש, אבל לא בשל יד, והביאו שכן כתבו בתשובות הגאונים. וכוונת הגמרא 'מעברתא' היא ברצועה קטנה שעל תפילין של יד ולא בתפילין של ראש. ג. לפי שהרצועה שנותנים על בית הזרוע אינה מכסה כל הבית, אלא הבית עצמו מגולה ימין ושמאל, ואם כן הבית רואה שפיר את האויר לצד המעברתא ולצד שכנגדו ולפיכך אינו פסול. וכן הוא גם ברצועה שאינה מכסה לגמרי את הבית יד וממילא אינו פסול.

וכן כתב הרא"ש (הל' תפילין סי' ז): ויש מפרשים שהמעברתא היא רצועה קטנה שמעבירים למעלה על תפילין של יד, וכן נהגו האידנא, ואין התפילין נפסלים משום בית החיצון שאינו רואה את האויר, אלא אם כן חיבר להן בית אחר וכו', ועוד שלא שייך פיסול באין רואה את האויר אלא בתפילין של ראש שהן ארבע בתים ושינה אחד מהבתים ממקומו, אבל בתפילין של יד שהן בית אחד לא, וכן נמצא בתשובת הגאונים. הרא"ש הוסיף להקשות מדוע אין פסולים כדן ציפה את התפילין בזהב שהם פסולות, ויישב לחלק שדווקא זהב פסול, אבל הרצועות שהם מעור בהמה טהורה אינן פסולות.

גם המרדכי (הל' תפילין י): כתב בשם רבינו שמשון, בשימוש רבה מצריך לכוון בקלף כל פרשה ופרשה, לפי שבזה משתמרת יפה. ויש שהיו רוצים לפסול משום שאין בית החיצון רואה את האויר, ואין לפסול משום כך, כדחזינן הכא שטולה עליהן עור, אף דהשתא אין עור הבתים רואה האויר. ומיהו מצאתי לרבי יוסף טוב עלם שכתב דלא מפסיל משום ראיית אור אלא דוקא בתפילין של ראש, אבל בשל יד לא, דלא שייך בשל יד בית חיצון וכו'. ומיהו כהאי גוונא לא מקרי יתיר, אלא אי מיתר בית חמישי, אבל זה הקלף המכסה שהוא להגן בעלמא לא אשכחן בהו פיסול, והא דק"ל ציפן זהב או שטלה עליהן עור בהמה טמאה פסולות, לאו משום ראיית אור הוא, אלא בגוף הבתים מיירי, והלכה למשה מסיני שיהא עור בהמה טהורה.

מבואר בדברי המרדכי שבציפן זהב, על כרחך שאין הפסול מצד שאין בית החיצון רואה את האויר, דאם לא כן, מדוע נצרך להלכה למשה מסיני, ומכך

המשך בעמ' ג'

אני לומד עם בני את הלכות תפילין כהכנה לקראת יום בר המצווה שלו. זכור לי שכאשר לימדו אותי להניח תפילין, הדגישו שבשעת הנחת תפילין של יד יש להסיר את מכסה הפלסטיק המגן מעל הבית, ולא להניח את התפילין כשהמכסה עדיין עליו. האם אכן יש להקפיד על כך מעיקר הדין, או שמה מדובר בהידור ובהנהגה טובה בלבד?

תשובה:

על מנהג זה שהונהג לכסות את בית תפילין של יד בקופסא מנייר או קרטון כדי להגן על הריבוע של התפילין שהוא הלכה למשה מסיני, וכיום עושים אותו מפלסטיק, היו מגדולי הפוסקים שעוררו עליו ונמנעו לגמרי מלהניחה שלא להנהיג מנהגים חדשים שלא הובאו בקדמונים, ואף דנו האחרונים לחוש בזה מצד שני טעמים: א. משום שעל ידי המכסה אין בית החיצון רואה את האויר. ב. שהרי זה כציפן זהב שפסול, ונבוא לברר דין זה וכיצד נוהגים למעשה.

פסול שאין בית החיצון רואה את האויר

בגמרא במנחות (לה) 'אמר אביי מעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני'. ומצינו כמה דרכים בראשונים בפירוש מעברתא, מצינו בתוספות (ד"ה מעברתא) שפירשו: א. שהוא המקום בו עוברת הרצועה בתיאורא, ונקרא מעברתא על שם שהרצועה עוברת בה ולא קבועה. ב. בשם יש מפרשים שאין הכוונה לבית עצמו, אלא רצועה קטנה שמעבירים למעלה על בית תפילין של יד מצד לצד.

וכתבו התוספות על הפירוש של היש מפרשים, שאפילו שהרצועה עוברת מעל הבית של יד אין משום כך לפסול משום שאין בית החיצון רואה את האויר, שאמרו בגמרא (שם בעל) שאין להחליף את הפרשיות שבתוך הבתים, שאם יעשה כן פרשה שצריכה לראות את אויר צד ימין, תהפך לראות את צד שמאל, או להיות פנימית של לראות שום אויר חיצון, ומבואר שהפרשיות החיצוניות צריכות לראות את האויר החיצוני. ועוד נתבאר בגמרא (סנהדרין פס.) שאם עושה חמשה בתים לפרשיות, התפילין פסולות, שכן הבית החיצון אינו רואה את האויר שהרי בית אחר מסתיר אותו, וכל שאין בית החיצון רואה את האויר פסול. ואם כן אם יסובב את הרצועה על גבי הבית החיצון שוב לא יראה את אויר החיצון. וכתבו שלשה תירוצים מדוע אין פסול משום כך: א. שלא שייך פסול זה אלא

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

עניית אמן על ברכות הנשמעות מתפילת הלחש

במהלך התפילה עמד לידי יהודי מבוגר, וניכר היה ששמיעתו אינה חדה כל כך. משום כך, בתפילת שמונה עשרה שנאמרת בלחש, היה מתפלל בקול מעט חזק יותר, באופן ששמעתי

אותו בבירור. האם עליי לענות אמן על הברכות שאני שומע מתפילתו?

ת. מאחר ואין למתפלל להגביה קולו בתפילת הלחש, נחלקו הפוסקים אם מי שהברכות נשמעות לאוזניו יש לו לענות אמן. בתפילות ראש השנה ויום הכיפורים שבהן מותר להגביה מעט את הקול, יענה השומע אמן.²

תפילה עם אוזניית בלוטוס

אני נוהג להסתובב בכל שעות היום כשאוזניית

בלוטוס תחובה באוזני, עקב ריבוי שיחות הטלפון שאני מקבל. אתמול לפני שנכנסתי לתפילת מנחה ניתקתי את הפלאפון, אך את האוזנייה לא הסרתי מהאוזן. לאחר התפילה העיר לי חבר שאין זה ראוי להתפלל עם אוזנייה. השבתי לו שאיני צריך להסיר אותה בשעת התפילה, כיוון שאני הולך כך בכל שעות היום והרי זה כמו בגד. האם עליי להקפיד להסיר את האוזנייה?

ת. יש להסיר את האוזנייה קודם התפילה.³

המשך בעמ' ב'

דוד (סי' מה) שכתב ששני הפירושים נכונים להלכה. וראה במשנה ברורה (שם סי' יא) שביאר כפירוש רש"י שהוא איזור שמניחים בו מעות, וכתב שאסור להתפלל בו לפי שאין זה דרך כבוד לעמוד כן לפני הש"י. והנה הכלל בכל אלו הדברים הוא מה שמבואר בשו"ע (שם) ובמשנה ברורה (סי' יז) שאין להתפלל בבגדים שאין דרך אנשי המקום לעמוד בהם בפני הגדולים, ולכן נראה שאין להתפלל באוזניית בלוטוס כיון שבדרך כלל לא מקובל להניחה כך כאשר עומד לפני אנשים מכובדים, ויש להסירה קודם התפילה.

3 ברמב"ם (תפילה וברכת כהנים פ"ה ה"ה) ובשו"ע (או"ח סי' צא סי"ה) כתבו: 'לא יעמוד באפונדתו ולא בראש מגולה ולא בגדלים מגולים, אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני הגדולים אלא בבתי רגלים'. ובכף החיים (סי' קא) הביא שרש"י במסכת ברכות (סב: ד"ה פונדית) פירש שאפונדתו הוא 'איזור חלול שנותנין בו מעות', והרמב"ם בפירוש המשניות (ברכות פ"ט משנה ו) פירש ש'הוא בגד שילבש האדם על בשרו להזיע בו ולא יטנף בגדיו החמודות בזיעה ואין מנהג אדם לצאת בו לבדו עד שילבש עליו בגד אחר, והביא משו"ת בית

כדי שיוכל לכוון בתפילתו מותר. וכן כתבו בשו"ת יגל יעקב (או"ח סי' מב) ובשו"ת 'ביעי אומר' (ח"ח או"ח סי' ז) שצריך לענות אמן אף למי שמתפלל את תפילת שמונה עשרה בקול. 2 כן כתב המטה אפרים (סי' תפסב אף המגן סק"מ), וראה בשבט הלוי (שם) שהסתפק האם צריך לענות אמן אף באופן שמותר לו להתפלל בקול וכנון כשמתפלל בקול כדי ללמד בניו הקטנים, או שאין בזה חיוב מאחר שלא נתקנה עניית אמן על ברכות תפילת שמונה עשרה של לחש.

1 בהנהגות חכמת שלמה (או"ח סי' קכב) הסתפק בזה, ותלה זאת במה שמבואר בילקוט שמעוני (רמז תחב) מה הוא הר"ת של תיבת 'אמן' האם 'אל מלך נאמן' או 'אתה מלך נאמן', עיי"ש. וכן הסתפק במשמרת שלום (סי' יא סי' ב). להלכה נקטו הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה עמ' קיב) והשבט הלוי (ח"ב סי' טו) שאין לענות אחריו אמן כיון שמדיני התפילה שלא להשמיע את קולו וכמבואר בשו"ע (או"ח סי' קא סי' ב), ולא תיקנו חז"ל לענות אמן באופן זה. אך בשו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' ה) הקשה שהרי מבואר בשו"ע (שם) שאם עושה כן

נשיאת כפיים קודם ברכות התורה

אני כהן ובכל יום זוכה לברך את עם ישראל בברכת כהנים. הבוקר, בדרכי לבית הכנסת, עברתי סמוך לבית כנסת אחר שם עמדו הציבור באמצע חזרת הש"ץ. המתפללים הבחינו בי וביקשו שאכנס כדי לשאת את כפיי ולברך את הציבור, מאחר שלא היה שם כהן אחר. אלא שבאותה שעה עדיין לא הספקתי לברך את ברכות התורה. האם מותר לי להיכנס ולברך ברכת כהנים קודם שביריתי ברכות התורה?

ת. יכול לישא כפיו אף שעדיין לא בירך ברכות התורה⁴, אמנם אם יש לו זמן יקדים ויברך ברכת התורה.

ספר תורה שנפל טרם שכתבו בו את האותיות האחרונות

אני עובד כמגיה סת"ם. קיבלתי להגהה ספר תורה שהאותיות האחרונות בו עדיין לא נכתבו. לצערי ספר התורה נפל מידיי על הארץ. האם עליי להתענות, או שמכיוון שכתבתי הספר טרם הושלמה אין בו עדיין קדושת ספר תורה?

ת. אין צריך להתענות, ויפדה את התענית בצדקה⁵.

לתת לילד לשחק בבצק המיועד לאפיית חלות

בכל יום חמישי אני נוהגת ללוש בצק

ולאפות חלות לכבוד שבת קודש. הבן שלי מאוד אוהב 'לעזור' לי בקליעת החלות, ואני רוצה להפריש עבורו חתיכת בצק, שישחק בה ויקלע ממנה חלות כאוות נפשו. ברור לי שכאשר הילד יגמור להתעסק בבצק, החתיכה תהיה מלוכלכת ואצטרך לזרוק אותה לפח. האם יש במשחק כזה משום 'ביזוי אוכלים'?

ת. אם על ידי המשחק הבצק נפסל לאכילה, אין לתת לילד לשחק בבצק. אך כאשר הבצק אינו נמאס מאכילה מותר לתת לו⁶.

חיזוק הברגת צינור ביוב בשבת

במהלך השבת הבחנתי בנזילה מתחת לכיור המטבח. בדקתי את הסיפון ואת הצינור המוליך אליו, וגיליתי שההברגה התרופפה והמים דולפים. ניסיתי למשוך את הצינור וראיתי שהוא עדיין מחובר היטב ואי אפשר להזיזו כמלוא נימה. האם במצב כזה מותר להבריג את הצינור עוד מעט כדי לעצור את זרימת המים, בשעה שהפעולה הזו אינה מוסיפה מאומה לחיבור הצינור עצמו לקיר?

ת. אסור לעשות כן בשבת⁷.

טלטול פח אשפה בשבת

בבית הכנסת מצויים לאחורונה פחים גדולים שבתחתיתם קבועים גלגלים. לצורך פינוי מפות גדולות אחרי סעודות וכדומה, מקרבים את הפח אל השולחן ומורידים את המפות

ישירות לתוכו. האם בשבת מותר לטלטל את הפח אל השולחן, או שהוא מהווה בסיס לאשפה שבתוכו?

ת. הפסולת הנמצאת בפח היא מוקצה ואין לטלטלה, אלא אם כן היא מדיפה ריח רע, שאז מותר לפנותה החוצה כדין 'גרף של רע'⁸. לגבי הפח עצמו, אם הוא היה ריק בכניסת שבת דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, ומותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו. אך אם הוא היה מלא באשפה בכניסת שבת, הרי הוא בסיס למוקצה ואסור לטלטלו⁹. ומכל מקום ניתן להכניס קודם כניסת השבת כלי לתוך הפח, ואז יהיה מותר לטלטלו אף כאשר יש בו אשפה¹⁰.

איסור ריבית בגזל

ביצעתי תשלום לחברה מסוימת, ובטעות חויבתי בסכום כפול מן הנדרש. לאחר שגיליתי את הטעות פניתי אליהם מספר פעמים בבקשה לקבל את כספי בחזרה, הכסף למרות הזמן שחלף והפניות החוזרות, הכסף טרם הושב לי. האם מותר על פי ההלכה לדרוש ולקבל פיצוי כספי נוסף במקרה כזה, או שמא מאחר שמדובר בכסף שהיו חייבים לי והחזירו אותו באיחור, יש בכך חשש איסור ריבית?

ת. אין זו הלואה רק גזל, ואין בכך משום איסור ריבית¹¹.

המשך בעמ' ד'

וכמבואר כן במשנה ברורה לענין עצמות (ס"ק קס"ו). 9 ברמ"א (א"ח סי' ט"ז) מבואר כיס המיוחד לנתינת מעות הרי הוא מוקצה אף שאין שאלו מעות, אף מותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו. וראשונה ברורה (ס"ק כ"ז) שדינו ככלי שמלאכתו לאיסור אף שאין בתוכו מעות כיון שהוא מיוחד לנתינת מעות בתוכו. ולפי זה פח אשפה שמיועד לנתינת אשפה לתוכו דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, ומותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו. אולם אם היה אשפה בתוך הפח בכניסת השבת, הרי הוא נעשה בסיס לאשפה שבו וכמבואר במשנה ברורה (שם ס"ק כ"ז), ודינו כדיון האשפה ואין לטלטלו אלא אם כן הוא נמצא של 'גרף של רע'. ואף פח אשפה שהיה ריק בכניסת שבת אם נתנו בו אשפה באמצע שבת שוב אין להזיזו ממקומו למקומו, כיון שיש בו מוקצה, אין יכול לתת לתוכו דבר היתר ולטלטל הכל יחדיו וכמבואר במשנה ברורה (סי' ט"ז ס"ק כ"ז), וענין בחזון איש (א"ח סי' ס"ח ק"ח).

10 בשול"ע (א"ח סי' ט"ז) מבואר שכלי שהיה עליו מבעוד יום דבר האסור ודבר המותר, מותר לטלטלו, כיון שהוא נעשה בסיס לדבר האסור והמותר, אמנם זהו רק כאשר הדבר המותר חשוב מהדבר האסור, אבל אם דבר האסור חשוב יותר מדבר המותר, הרי הוא בטל אצלו ואסור לטלטלו. והנה בפח שיש בו אשפה אין יניח בתוך הפח דבר שישוויו מעוט הרי הוא חשוב יותר מהפסולת הנמצאת בפח, ועל ידי זה יעשה הפח כ'בסיס לדבר האסור והמותר' ויהיה נעשה מוקצה. ובאופן זה שהניח מבעוד יום כלי בתוך הפח יהיה מותר להזיז את הפח בשבת אף כאשר יש אשפה בתוכו, וזהו טלטול מן הצד המבואר בשול"ע (סי' ט"ז ס"ח) שמותר לטלטל חפץ היתר אף כאשר אבד או מטלטל מוקצה יחד עמו, ובתנאי שהטלטול נעשה לצורך דבר ההיתר, והוא אינו בסיס לדבר האסור, ואין באפשרותו לערער את המוקצה מהדבר המותר בטלטלו, וכיון שאין לאזן יכול לנער את האשפה בתוך הבית מותר לו להזיז את הפח כדי לרוקן לתוכו עוד אשפה.

11 בספר חסידים (סי' קצ"ח, תקצ"ט) כתב שכל גזלן לא חשב את הגזילה ביום שגזל, אלא רוצה לצאת ידי שמים לצורך להוסיף על הגזילה כפי מה שהיה הנגזל יכול להוסיף מעט שחשורו עד שהשיב לו, וכן צריך להוסיף בעד הצער שצטער מחמת הגזילה. וכתב שאף שלא הכיזרו חכמים עומק ההשגחה הזאת, כולל היא להפחיתו שלא יקראו לדין לעולם הבא, ואף בעולם הזה לא יקבל עונש ונקמה וכו', וכל זה אין להורות אלא למי שמתחרט ומבקש לחזור נקי מן הקדוש ברוך הוא. והנה הדבר פשוט שאין חשש איסור ריבית בגזל וכן במיזק כל שלא קיבל מעות מדעת בעל המעות. וראה בשולחן ערוך (סמן קטן סעי' ט"ו) לענין משתמש בקדושת רשות, שאין בו משום ריבית. וראה עוד בבית

וכתב שכן עמא דבר, ומכל מקום בעל נפש יחוש לעצמו. ונראה שנתן חתיכת בצק לילד אין זה כדוריקת פת שהוא ביזוי לפת, ולכן מותר לתת לילד לשחק בה כאשר החתיכה אינה נמאסת. ואף אם נאמר שהמשחק בבצק הוא ביזוי לפת כמו זריקת הפת, מ"מ יש להקל בזה כיון שהבית יוסף (שם) ביאר שהטעם שהחמירו בפת יותר משאר אוכלים הוא מפני חשיבותו, וזה שייך רק אחר האפייה שאין לו שום לחם, אך קודם האפייה אין דינו כפת אלא כשאר אוכלים, שאין איסור לוורקם כאשר אינם נמאסים על ידי כן. אולם כאשר הבצק נפסד ונמאס מאכילה על ידי המשחק נראה שאין ליתנו לילד כדי לשחק בו, שהרי אף בשאר מיני אוכלים אסור להשתמש כאשר הם נפסדים על ידי השימוש. אמנם בשול"ע תורה לשמה (סי' ק"ו) הוכיח מדברי המשנה (כ"ה פ"י משנה ג') שמותר להשתמש בבצק כדי לסתום את הקדירה אף כאשר הוא מתקלקל על ידי זה. וראה עוד במשנה ברורה (שם ס"ק כ"ז) שכתב שצורך רפואה מותר להשתמש באוכל אף כאשר הוא נמאס על ידי זה, והוסף שאפילו שאר שימושים לעשות כן, מותר. ולפי זה נראה שבימינו שאין דרך העולם ללוש בצק לצורך משחק לילדים, אלא נותנים להם בצק מלאכותי - 'ל'ר בצק' לצורך המשחק, שוב יש לחוש לביזוי אוכלים כאשר נותן לילד לשחק בבצק רגיל והבצק נמאס על ידי המשחק, ועוד שיש לחשוש בזה לאיסור 'כל השחת'.

7 בשול"ע (א"ח סי' ט"ז) מבואר שקורה שנשברה מותר לסומכה כדי שלא תוסיף ותפול, אבל אסור לסומכה ולהגביהה משום איסור בונה, והטעם לפי שכל דבר המחובר לבנין יש בו משום איסור בונה אם מוסיף לחזקו. בהברגת צינור אף שאינו מוסיף כלום בבנין אלא מחזק את הידוק הברגת הצינור שכבר היה מחובר בבנין, מכל מקום כיון שהצינור אינו עשוי להברגה חלוקת וחוזרת, נמצא שפעולת הידוקו אינה השלמת הבנין, ואסורו משום בונה, וכן הביא באורחות שבת (פ"ח ס"ז).

8 בשול"ע (א"ח סי' ט"ז ס"ד) 'כל דבר מטונף, כגון רעי וקיא וצואה, בין של אדם בין של חיה וכל שהוא כזה, אם היה בחצר שיושבים בה, מותר להוציא לאשפה או לבית הכסא וכו', ואם היה בחצר שאינו דר שם, אסור להוציא'. ומה שאסור להוציא כשהם מונחים בחצר שאינו דר שם, כתב מהמחבר ברורה (סי' קל"ג) שזה לפי שדינם כמוקצה מחמת גופו, והם כעצים ואבנים שאסורים בטלטול אפילו לצורך גופו ומקומו. ואפילו הכי היתיר חול' משום כבוד הבריות לפנות את דברי הטינוף לאשפה כאשר הם נמצאים בחצר שיושבים בה. והיתיר זה אינו רק בפסולת המדיפה ריח רע, אלא כל פסולת ולכלוך שהצטבר בבית ואין דעת האדם סובלנו הרי הם בכלל 'גרף של רע', ומותר לפנותם בשבת,

והמשנה ברורה (סי' מ ס"ק). והחיד"א בשול"ע חיים שאל (ח"א סי' ב') כתב בסביבת מנהג זה שהוא כפרה על שבא ולולו ל"ס"ל על ידו. וראה שהנהגה שם שאף בנפל ס"ל פסול לארץ יש להתענות, ועל פי מה שכתב הריטב"א (מ"ק כ"ז) שכל שיש בו אזהרות דינו כס"ל לענין קריעה להרואה כשנשרף, ולכן גם בנפילת ספר תורה פסול יש להתענות כיון שיש בו כמה אזהרות ופרשיות, ורק שאין הפגם גדול כל כך כמו בנפילת ס"ל כשר. וכן כתב המנחת אלעזר בספרו אות חיים ושולח (סי' מד ס"ק) שגם בנפל ספר תורה פסול צריך להתענות. וראה בשול"ע מהרש"ם (ח"א סי' ס"ג) שהעתיק את דברי החיד"א וכתב לפי זה שאף בנפל ס"ל שאינו מוגה יש להתענות. אמנם נראה שאף לדבריה אין צורך להתענות כאשר נפל ס"ל שלא נשלמה לכתיבתו, ולפי שהחיד"א כתב שענין התענית נראה לכפרה על שבא ולולו לספר תורה על ידו, אך כאשר לא נשלמה כתיבתו עדיין לא חל עליו שם ספר תורה שלם, ואין זה דומה כס"ל פסול שכבר היה עליו שם ס"ל אלא שנפסל. ומכל מקום, לפי שיש בו אזהרות ופרשיות וגם נראה כספר תורה, מ"מ שיש על ידו יתן צדקה בסכום מה שהיה אוכל באותו יום.

6 בבית יוסף (סי' קצ"ט ס"א) הובא מחלוקת הראשונים בדין ביזוי אוכלין: דעת רש"י (ברכות ג' ד"ה אבל לא) ורבינו יונה (שם ד"ה דהוריקן) והרשב"א (שם ג' ד"ה לענין) בשם רבינו האי שכל אוכל שנמאס על ידי זריקת אסור לוורק, ואילו אוכלים שאינם נמאסים על ידי זריקה ואפילו אין בהם איסור לוורק. אמנם דעת התוספות (ברכות ג' ד"ה אין והרא"ש שם פ"י י"ב) שפת חמורה משאר אוכלין, שהיא אסורה בוריקה אפילו במקום שאינה נמאסת, אבל שאר האוכלין אסורים בוריקה רק כאשר הם נמאסים על ידי זה. וכתב הבית יוסף (סי' קצ"ט ס"א) שאף שהיתרו לעשות צרכיו בפת, מכל מקום החמירו בה מפני חשיבותה לאסור בוריקה שהוא ביזוי טפי ואין זה צורך אכילה. ועל פי זה כתב השול"ע (א"ח סי' קצ"ט ס"א) שרשאי האדם להשתמש לצרכיו בפת ובמיני אוכלים אחרים כאשר אינם נמאסים על ידי השימוש, אבל אם הם עלולים לימאס על ידי השימוש אסור להשתמש בהם, אמנם לכל פת כתב השול"ע שאסור לאדם להשתמש בה בחשימוש מבוהה וכגון לוורקה ממקום למקום, אף כאשר אינה נמאסת על ידי זה, משא"כ בשאר המאכלים אין איסור זה ומותר לוורקה אם אינם נמאסים על ידי הוריקה, וכן כתבו המגן אברהם (סי' קצ"ט ס"ק) והט"ז (הפרי מגדים (א"א ס"ק) והמשנה ברורה (ס"ק).) אך בהגהות הגר"ח צאנזר (על הגמ"א שם) כתב להוכיח שההלכות גדולות (הלכות קידוש) והר"ף (ברכות ז') והרמב"ם (ברכות פ"ו ד"ה) סוברים שישטת רש"י ורבינו יונה והרשב"א הג"ל שאין חילוק בין זריקת פת לשאר אוכלים, ולכן שרי לזרוק פירות המוציא על השולחן כיון שאין הפת נמאסת בכך.

4 המשנה ברורה (סי' מ ס"ק) הביא מהגר"א (שם ס"ו) שמתיר לכו"ע לקיים מצוה קודם ברכות התורה, ואף שעל ידי קיום המצוה הוא מהרהר בדברי המצוה אין בכך איסור, כיון שאין כוונתו לשם לימוד תורה אלא כדי לעשות מצוה ואינו מתחייב בברכות התורה באופן זה. לפי זה מותר לברך ברכת כהנים קודם ברכת התורה, ואף שמוציא את הפסוקים מפיו, מכל מקום הרי דעת הגר"א (שם ס"ו) שאף הרהור בדברי תורה אסור קודם ברכות התורה, ואפילו הכי היתר לקיים מצוה קודם ברכות התורה אף שעל ידו יבא להרהר ב'ד'ת' כיון שאין כוונתו למצות תלמוד תורה, ולכן אף להוציא פסוקים מפיו מותר אם אין לו לשם מצוות תלמוד תורה, אלא כדי לקיים מצוה. והנה השול"ע (סי' מ ס"ט) אחרונה אף שבימי הסליחות מתפללים הסליחות כתב וז"ל: 'לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה' א"כ"פ שהוא אומה דרך תחנונים, וי"א שאין לחוש כיון שאינו אומה אלא דרך תחנונים, ונכון לחוש לסדר ראשונה. וברמ"א כתב 'אבל המנהג כסדרא אחרונה בימי הסליחות מתפללים הסליחות בכל זמן מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות, וכן בכל יום כשנכנסים לבית הכנסת אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואח"כ מברכין על התורה, ונהגו לסדר ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר, ואין לנהוג'. וכן שיעת הרמ"א להקל באמירת פסוקים קודם ברכות התורה כאשר אין כוונתו ללימוד אלא דרך תפילה, אך המשנה ברורה (שם ס"ק כ"ה) ביאר את כוונת הרמ"א שנהגו העולם להחמיר לא לומר שום פסוקים קודם ברכת התורה. ונדעת השול"ע כתב החיד"א בשול"ע יוסף אומץ (סי' סו) שסובר לעיקר כוונת הראשונה, וכפי המסורת שיש בדינו שסחם ויש אחרים הלכה כסחם, ובפרט שהרי השול"ע כתב לחוש לדעת הראשונה. אולם הביא שם שיעת החקיר לב שהבית יוסף נקט לעיקר כוונת השניה, וכן דעת הערוך השולחן (סי' מ ס"ד), וכן כתב בשול"ע בצל החכמה (ח"א סי' א). והנה לענין קריאת שמע על שחרית קודם ברכת התורה נקטו רבים מהפוסקים (אחרות ראו ענין זה בשם החו"א, בצל החכמה שם, שרא המאיר ח"ב סי' א, גם ישראל ח"ט סי' ג, גם או דבריו ח"ט סי' ג, ועין יוסף ח"א סי' א), קובץ תשובות להגרי"ש אלישיב סי' ט, משנת יוסף ח"א סי' טו) שיש להקל אם תשעה עוברת, ולפי שאין כוונתו ללימוד אלא למצות קריאת שמע. ולפי זה לגבי ברכת כהנים קודם ברכות התורה נראה ויתר להקל, שהרי סברת האשל אברהם בוטאש"ס (סי' מ ס"ט), וענין עוד בשער הצניח סי' ס"ה פ"ה. שהחמיר בקריאת שמע קודם ברכות התורה, הוא לפי שאמרו בגמרא (מנחות צ"ט) שבקריאת שמע שחרית וערבית מקיים מצות והיית בו יומם ולילה, ואין זה שייך בברכת כהנים. וכן כתב בהלכות שלמה (תפילה פ"י ס"ד).

5 אודות חיוב תענית על פסיל' תלת לארץ, כתב בשול"ע משפט שמואל (סי' ב') בפשיטת שכן המנהג, והעתיקו דבריו המגן אברהם (א"ח סי' ט)

הכריח שאין הכוונה באינו רואה את אויר החיצון שהניח איזה דבר על גבי התפילין אלא כאשר ההסתרה היא מגוף הבתים עצמם.

הנחת הקופסא על התפילין כשאינו רואה את האויר

בשו"ת תשורת שי (ח"א סי' תקיג) כתב על המנהג להניח מכסה לשמירה על הבית של יד, כי על פי דברי התוספות אין המנהג נכון על פי הלכה. וביאר כי ודאי לפי התירוצי השלישי בתוספות יש קפידא גם בבית של יד כאשר הוא מכוסה ואינו רואה את האויר, ורק ברצועות שאינם מכסים את כל הבית התירו התוספות בתירוצי השלישי, והוסיף שהגם שלפי התירוצי השני נראה שהסתפקו התוספות אם יש בכלל דין שהבית יראה את אויר החיצון בתפילין של יד ולא ברירא להו לדינא, אולם איך נעשה אנחנו מעשה במה שתוספות הסתפקו ושמה באמת גם בשל בית יד יש חיסרון שאינו רואה בית החיצון. ורק לפי התירוצי הראשון שבתוספות שאינו פסול אלא אם מוסיף בית אחר מתוך התפילין עצמם, בנידון זה שהוא מכסה חיצוני אין קפידא. ושוב דן איהו טעם בתוספות עיקרי, והביא בשם הי"ד מלאכי (כללי התוספות אות כד) שלעולם התירוצי האחרון בתוספות הוא הנכון. וכתב דאף שמכסין התפילין של יד בשרוול כותנתו, אין בזה קפידא כיון דמגולה מהצדדים באויר שבין השרוול להתפילין. וכן פסק אחריו גם בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' ז) ושיבחו דבריו.

אמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' ה) השיג על דבריו, וכתב על מה שכתב שאין לעשות מעשה נגד ספק התוספות דשמה גם בשל יד שייך גדר אינו ראה את האויר, דאשתמט מיניה דברי הרא"ש (הל' תפילין סי' ט) שכתב בדרך וודאי שאין פסול זה שייך אלא בתפילין של ראש שהם ארבעה בתים ושינה אחד מהבתים ממקומו, אבל בתפילין של יד שהן בית אחד לא, וכן נמצא בתשובת הגאונים ע"כ, וכיון דהגאונים והרא"ש פשיטא להו דאין בשל יד כלל פסול זה פשיטא דאין ספקתם של התוספות מוציא מוודאו של הרא"ש והגאונים, וכן הוא פשוט הסוגיא בסנהדרין (פ"ט).

ועוד הוסיף לדחות כי מה שכתב בתשורת שי שלפי התירוצי השלישי בתוספות פשיטא שבנידון זה הוא פסול כיון שמכסה מכל צד, דומיא דמעברתא לאותם שי מפרשים שהיה פסול לא לאו דמגולה משני הצדדים, שלא ראה התשורת שי מש"כ באור זרוע הגדול (הל' תפילין סי' תקסב) שהביא שיטה זו במקורה וכתב (בפירוש מעברתא) 'ומורי ה"ר שמחה כתב אני סבור שטלוי טלוא על בית של יד ותפור למטה בתיתורא שלו כמין רצועה רחבה במדת גגו של בית של תפלה של יד ועובר על כל גובה של בית משני צדדין', והוא פירוש יש מפרשים שבתוספות, (ועיין ג"כ בטור או"ח סי' לב), הרי שכתב שאותו עור תפור בתיתורא, וכן משמע פשוט הש"ס לדרך זה דומיא דשאר דברים שזכרו שיש מנחות שהם בתפילין עצמם, ועי"ז נעשה כחלק הוספה בבית של יד עצמו, ואילו לא היה פתוח משני צדדים בודאי היה מקום לפסול, בהיות הוא תפור עם התפילין והוספה גמורה בתבנית צורתו. מה שאין כן במכסה חיצוני שאינו חלק מהבית של התפילין ואינו נחשב כמכסה על הבית, אלא רק כמו בגד שהאדם לובש על גבי התפילין שבוודאי אין זה נחשב שאין אויר הבית רואה לצד החוץ.

ואם שדחה לדברי התשורות שי שאינם עיקר לדינא, כתב שלכתחילה וודאי יסיר קודם ההנחה, יחזיר אחרי הנחת תפילין של ראש ואם החזיר בין

יד לשל ראש אינו הפסק. ובריש דבריו הגדיר הנהגה זו 'מצד חומרא ומנהג הצדיקים'.

פסול מצד ציפן זהב

עוד דנו הפוסקים על פי דברי הגמרא בסנהדרין (מ"ח:) דתניא 'ציפן זהב, או שטלה עליהן עור של בהמה טמאה פסולות, עור בהמה טהורה כשירות, אע"פ שלא עיבדן לשמן'.

בנודע ביהודה (מהדור"ק או"ח סי' א) פירש על פי דברי רש"י (מנחות מב: ד"ה ציפן, ד"ה פסולות) דהיינו שציפה את פרשיות התפילין עצמן בזהב, והוכיח עוד בנודע ביהודה שדעת כל ראשונים שהפסול הוא רק כשעשה את גוף הבתים מזהב, אבל אם עשה הבתים מעור בהמה טהורה וציפן זהב כשרים.

אך הטור (או"ח סי' לב) כתב אם ציפה הבתים בזהב או שעשאם מעור בהמה טמאה פסולה. וכתב בבית יוסף (ד"ה ואם ציפה) שמשמע מדברי הטור שאם עשה עור הבתים מבהמה טהורה ואחר כך חיפן בעור בהמה טמאה כשר, ואילו בזהב פסול אף כשעשה הבית עצמו מעור בהמה טהורה, וצריך טעם מדוע גרוע זהב מעור בהמה טמאה שפסול. והביא שהמרדכי (הלכות תפילין אות י) כתב דהיינו שעשה הבתים מעור בהמה טמאה או מזהב, ומשמע מדבריו שאם עשה עור הבתים מבהמה טהורה ואחר כך ציפן זהב או חיפן בעור בהמה טמאה כשר, אלא שאחר כך חזר המרדכי עצמו וכתב, ומיהו קצת נראה מהלשון שטלה עור מעל העור של הבתים שאף בזה פסול, וכתב הבית יוסף אפשר שגם דעת הטור כן אלא שלא דייק בלשונו, וכן פסק השו"ע (או"ח סי' לב סעיף מח) שאף אם ציפה עור הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה פסול התפילין.

בנשמת אדם (כלל יד אות ג) הוסיף לדייק זאת שהרי לא מצנינו לשון ציפוי אלא רק כשמצפה כלי, אבל כשמניח הפרשיות בבתים מזהב לא שייך לשון ציפוי אלא לשון נתינה, וכמו שכתוב (שמות מ כ) 'ותן את העדות אל הארון', ועל כרחך כוונת הבריייתא היא שציפה זהב מעל הבתים ואף בזה פסול.

גם הנצי"ב (שו"ת משיב דבר ח"א סי' ד) דחה דברי הנודע ביהודה, וכתב שאדרבה ממה שפירש רש"י לענין עור שעשה בתים מעור בהמה טמאה ולא פירש זאת על ציפן זהב הכתוב קודם, משמע ששם אין הכוונה שעשה הבתים עצמן זהב, דאם כן למה לא פירש זאת בזהב שכתוב קודם והיינו יודעים ממילא שכן הפירוש אף בטלה עליהם עור טמאה, אלא על כרחך בציפן זהב אין כוונתו לפרש כן. וכן ממה שפירש ציפן זהב לתפילין, משמע שציפן מעל עור הבתים שאין הפרשיות נקראים תפילין עד שיניחם בבתים. וכן דחה לראיית הנודע ביהודה מדברי הראשונים.

ובערוך השלחן (או"ח סי' לב ספ"ח) אחר שנטה להצדיק דברי הנודע ביהודה, כתב: 'ופשוט הוא דהו כשחברו על הבתים, אבל התיקין שעושים להבתים שנוטלים אותם מהבתים לאו כלום הוא, ואפילו היו על התפילין בעת הנחתם אין זה ביטול להתפילין, אלא שלא נאה ולא יאה לעשות כן. ויש שאין מסירין התיק של יד מהתפילין גם בעת התפלה ואין נכון לעשות כן ודו"ק'.

וכן כתב בשבט הלוי (שם) שהדמיון שכתבו קצת אחרונים דדמי נידון דידן לציפן זהב שמבואר בש"ס שפסולים ונפסק להלכה (סימן לב סעיף מח), באמת אין לו דמיון, ובמקדש מעט (סי' לב ס"ק קפח) כתב וכל זה מיירי שדבק העור או הזהב בדבק להבית עד שנעשה כחלק דופן בבית, אבל התיק שעושין על הבית לשמירה ומסירין אותו כשמניח תפילין, אלא ששכח להסירו והניחם בעוד התיק עליהם אין חשש, דהוי ליה רק ככיסון בגד עליהם.

דעת האוסרים

בשו"ת מלמד להועיל (סימן כז) הביא מהפתחי תשובה דהוי כמוסיף על התפילין. ועיין עוד בשו"ת לבושי מרדכי (ח"ב סי' קעח), אורחות חיים (סקט"ו) בשם פתחי תשובה, שו"ת תשורת שי (ה"ל), שו"ת יד יצחק (סי' רעה), שו"ת עמק הלכה (סי' ח), שו"ת אבן יקרה (ח"ג סי' קמ), שו"ת מחזה אברהם (ח"א סי' ד), שכתבו לשלול קופסא זו משום שאין להנהיג חדשות וכו', וכן הוא בספר מרא דשמעתא (אות יט) בשם הגרמ"א פריינד.

ובארוכה דן בזה בשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' א) ועי"ש שאפילו ינקבוהו בחורים גדולים מכל הצדדים לא יועילו למחמירים בזה ע"פ התוספות הנזכר, ואפילו יעשוהו מחומר שקוף (כפלטטיק שקוף וכדומה) לא יועיל ע"פ התוספות הנ"ל שצריך שיראה אויר העולם ולא דווקא שאנשים יוכלו לראותו, וכמ"ש בס' מאסף לכל המנחות (ס"ק צ) בשם ספר דבק טוב לענין תפילין של ראש, גם בספר הליכות חיים (סדר היום ע"מ קב) הביא בשם בעל דברי יציב מצאנו שהתנגד בשימת קופסא זו אפילו כשיש נקבים מארבע צדדי.

ובספר שר התורה (עמ' 302) מובא שהגאון מטשעבין לא היה משאיר את המכסה של התפילין של יד כל עת הנחת התפילין והתפילה. וכבר נתבאר שגם בשו"ת שבט הלוי (שם) כתב שכן הוא מצד חומרא ומנהג הצדיקים, והוא נהג בעצמו מעולם להשים את המכסה רק אחר הנחת תפילין של ראש.

אמנם בשנים האחרונות מייצרים את הקופסא מפלסטיק עם נקב בגג הקופסא כדי שיהיה הבית רואה את אויר העולם, ויש מדקדקים שנוהרו לעשות נקבים גם מן הצדדים, וכמשמעות לשון התוספות שהבית מגולה ימין ושמאל, וממילא עושים נקבים בכל ארבע רוחותיה. ומנהג העולם להקל בזה על פי הסכמת רבים מגדולי הדורות האחרונים (ראה ארחות רבינו ח"א עמוד לז), ועושים בה נקב גדול כדי שלא יהיה הבית סתום לגמרי בקופסא זו. אמנם ראוי לכתחילה להסיר הקופסא מהתפילין בשעת ההנחה והברכה, ויניחנה אחר גמר הנחת תפילין של ראש. [ובאמת המעיין באור זרוע (סימן תקסב) שממנו מקור דברי התוספות, יראה שהעור כיסה את התפילין מצד לצד דרך גגו, ולא נותר גלוי רק צד ימין ושמאל, ועל זה כתבו דלכן אין כאן כיוסוי, אבל אין להוציא מזה שצריכים דווקא שיהיה גלוי צד ימין וצד שמאל, וזה פשוט].

וכן העלה בשו"ת יביע אומר (חלק ח אורח חיים סימן ד) שהביא בשם המלמד להועיל שהביא מכתב מרב אחד להתיר להניח התיק על התפילין של יד בעת התפילה. ובסיום דבריו הביא מה שכתב בשו"ת מערכי לב (או"ח סי' א) שבשעת הברכה וההנחה של תפילין של יד, יש לדקדק להסיר התיק, באופן שתהיה התפלה מגולה, שמשום כבוד המצוה וחיתתה בודאי שצריך שגם התפלה של יד תהיה כמו שהיא במתכונתה בלי שום כיסוי, ורק אחרי כן יש לסמוך להקל בהנחת הכיסוי כדי שלא יתקלקל הריבוע של התפלה מפני דוחק השרוול שעליה. וכתב שכן ראוי לנהוג.

להלכה:

לאור מה שנתבאר, נראה להלכה כי לכתחילה ראוי להסיר הקופסא של המגן קודם ההנחה, אך לאחר הנחת תפילין של ראש יכול להחזיר. אמנם באופן שיש בגג הכיסוי חור של עיגול גדול, הסכימו הרבה פוסקים שאין לחוש להחשיב הבית כאינו רואה אוויר החיצון, ובפרט שגם יש חתך מהצד כדי שהקשר של יו"ד יהיה צמוד ממש לבית של התפילין. ומכל מקום יש שהחמירו גם בזה.

חימום פיתה במיקרוגל בשרי

רציתי להכין לעצמי כריך חלבי, ולשם כך חיממתי פיתה במיקרוגל המשמש בדרך כלל לחימום מאכלים בשריים. את הפיתה הנחתי על גבי צלחת חד פעמית נקייה, ללא כל מגע עם מאכל בשרי. האם לאחר חימום כזה מותר למרוח גבינה בתוך הפיתה ולאוכלה, או שיש לחשוש שהפיתה קיבלה טעם בשרי מהמיקרוגל?

ת. אם המיקרוגל אינו בן יומו והוא נקי לגמרי מותר למרוח גבינה בתחתילה¹².

חיוב מזוזה בחדרי ניתוח

לאחרונה, לצערי, נדרשתי לשהות לא מעט בבתי חולים ובחדרי ניתוח, והתעוררה אצלי שאלה הלכתית: האם חדר ניתוח חייב במזוזה, או שמא הוא פטור מכך, מאחר שמטבע הדברים לעתים שוהים בו מטופלים ללא לבוש?

ת. יש לקבוע מזוזה גם בחדרי ניתוח¹³, אך חובת המזוזה היא על בעל המקום ולא על השוהים בבית החולים¹⁴.

תפיסת מקרר שהופקר באמצעות פתק

מוסד חינוכי החליף את המקררים הישנים

שברשותו והוציאם לרחוב על מנת שכל המעוניין יוכל ליטלם לעצמו. אחד העוברים והשבים שראה את המקררים חשש שמא יקדימו אחר, ולכן הדביק על אחד מהם פתק ועליו שמו, מתוך כוונה לשוב מאוחר יותר ולקחתו. כעבור זמן מה חזר למקום, וגילה שאדם אחר כבר העמיס את המקרר ולקחו לביתו. טוען הראשון: "כבר סימנתי את המקרר בשמי, ובכך גיליתי את דעתי שאני זוכה בו". ואילו השני טוען: "כל עוד לא עשית מעשה קניין ממש, המקרר נשאר הפקר, ואני זכיתי בו כדין". עם מי הדין?

ת. א. אם המקרר עמד בסימטא צדדית [-חצר פנימית שאינה חלק מרשות הרבים], קנה הראשון בקנין ד' אמות¹⁵. ב. אם המקרר עמד ברחוב אינו קונה בד' אמות¹⁶, וקיימא לן להלכה 'הבטה בהפקר אינה קונה', לכן הראשון לא זכה במקרר על ידי הנחת הפתק בלבד והדין עם האדם השני שלקח את המקרר¹⁷. גם באופן זה שהראשון לא קנה, יש דעות שהשני נקרא רשע, משום שהראשון היה עני המהפך בחררה¹⁸.

סיכמו על 'בלעדיות' בתיווך והמוכר חזר בו

ראובן סיכם עם שמעון על 'בלעדיות' בתיווך דירתו. יום לאחר מכן התקשר שמעון לראובן ובקש לחזור בו מהסכם הבלעדיות, האם

הרשות בידו?

ת. אם הסיכום היה בעל פה והמתווך עדיין לא התחיל במלאכה, יכול לחזור בו. אולם אם התחיל כבר המתווך במלאכת התיווך, כגון שפרסם בעיתונות או תלה שלט פרסום וכיוצא בזה, אינו יכול לחזור בו¹⁹. וכן אם חתמו ביניהם את הסכם התיווך בשטר, אינו יכול לחזור בו²⁰.

שאלה מצלמה ונמחקו קבצים

שאלתי מחברה מצלמה כדי לצלם תמונות. לאחר הצילום הוצאתי את כרטיס הזיכרון ומסרתי אותו לאחרית בסמינר, כדי שתעתיק את התמונות למחשב. לאחר מכן התברר שככל הנראה היה וירוס במחשב שאליו הועתקו הקבצים, וכל התמונות שהיו על הכרטיס נמחקו. ניתן לשחזר את הקבצים באמצעות חברה מקצועית, אך הדבר כרוך בעלות של כ-200 שקלים. האם אני, כשואלת המצלמה וכמי שמסרה את הכרטיס להעתקה, חייבת לשאת בעלות השחזור? ואם אכן אני חייבת, האם ניתן לדרוש את התשלום מן העובדת בסמינר שביצעה את ההעתקה למחשב שממנו נגרם הנזק?

ת. הדין הוא ששואל חייב באונסין, לכן מי ששאלה את המצלמה חייבת לשלם את עלות שחזור הקבצים²¹. לגבי האחריות, אם לא הייתה רשלנות מצידה, היא פטורה.

המהפך בחררה נאמר אפילו בהפקר מציאה ומתנה: דעת רש"י (קידושין נט. ד"ה עני) והרמב"ן (ב"ב נד. ד"ה נכסי) והרי"ר (קידושין נט. ד"ה עני) שיש באופנים אלו איסור 'עני המהפך בחררה', ולפיכך לא להגביה מציאה ועדיין לא זכה בה, אסור לאחר לזכות בה. וכן לענין מתנה, שאם סיכם עם משהו לתת לו מתנה ועדיין לא נתן, אסור לאחר להשתדל אצל הנותן שיתן לו את המתנה. אמנם דעת ר"ת (קידושין נט. תורה עני) והרא"ש (קידושין פ"ג והסו"ט ח"מ ס"ו רלו) והרשב"א (קידושין שם) והריטב"א (קידושין שם, ב"ב כא. ד"ה האי) ורבינו יונה (ב"ב שם ד"ה עלה) שכל האיסור זה עני המהפך הוא רק כשיש לשני אפשרות להשיג חפץ דומה ממקום אחר, שבוה אין לו לקנות החפץ שהשתדל בו אחר להשיגו, אך הפקר ומתנה שאין מצוי להשיג אותם ממקום אחר אין בזה איסור. להלכה הביא אפרש"י (ח"מ ס"ו רלו ס"א) את ב' השיטות ולא הכריע, והרמ"א כתב שם שהעיקר כסברא שאין בזה איסור. אמנם בשו"ע הרב (הפקד והשגת גבול ס"ו) כתב שבעל נפש יחמיר לעצמו בזה, ובשואל ומשיב (תניא ח"א ס"ד) כתב שאף שבהבטה אינו קונה אבל עכ"פ קנהו לענין זה שהיה מקרי מהפך בחררה וכל שלקחו אח"כ קנהו למפרע וזה נקרא רשע. ועיין שו"ת קנין תורה (ח"א ס"ו מד) במי שקצר עשבים בשדה הפקר ולא גמר לקצור, ואחר כמה ימים בא אחר וקצר דוכה השני כמה שקצר, ועיי"ש שדן אם יש כאן דין עני המהפך בחררה.

19 ראה בהרחבה מכתלי בית הדין (ח"ד ס"ו כו). המתווך באופן זה דינו כפועל שנשכר לבעל הבית, דקיימא לן (ס"ו שלג ס"א) תחילת מלאכה הוי כקנין, ואחר תחילת מלאכה אינו יכול לחזור בו וקודם תחילת מלאכה יכול לחזור בו.

20 דעת האש"ף (ס"ו שלג סק"ה) דשכירות פועל נקנית בשטר. ולפי זה בנידון דידן אף אם לא התחיל במלאכה אם חתמו כן בשטר, אינו יכול לחזור בו.

21 שו"ע (ס"ו שם ס"א): השואל מחבירו בהמה או מטלטלים ואנסו בידו כגון שמת או נשבר או נשבה חייב.

שבא אחד ושמרו והיה מבית בו שלא יטלנו אדם לא זכה עד שיגביהנו או הוא מטלטל או יחזיק בקרקע כדרך שקונים הלקוחות. לפי זה אף שהנחת פתק עם שם הבעלים העתידי מלמדת על רצונו לזכות בחפץ, אין בכך מעשה קניין כלל. אולם יש לדון אפשר ששקנה הראשון על פי שיטת תוספות בב"מ (ב. ד"ה דבראיה, וכן בב"ק כט: ד"ה דהבטה בהפקר קונה כשעושה מעשה. וכן כתבו התוספות במסכת ביצה (כה) לגבי תרנגולים ויונים של הפקר המקושרין והמנוענין דאסורין משום גזל. ורש"י כתב (ד"ה והמקושרין) שהראשון שקשרן או נענען קנאן בהגבהתם שהפקר נקנה בהגבהה. אולם התוספות (ד"ה והמקושרין) כתבו: ולא נהירא דלא שייך כאן הגבהה, אלא כדאמרין דהבטה קונה בהפקר הואיל ומתעסק הוא בהן קצת. ובשטמ"ק (ביצה שם) תמה איך אמרו בברייתא דקונה ע"י קשריה או נענעו, הרי קיימא לן שהבטה בהפקר אינו קונה. ובשער המלך (נדרים פ"ב ה"ט) תירץ: 'דדוקא התם שאינו מתעסק בגוף ההפקר עצמו אלא שעושה מעשה כל דהו סביב לו לעשות גדר קטן הוא דאמרין דאין קונה, אמנם כל שמתעסק בגוף ההפקר עצמו כגון הך דהכא שמקשרן ומנענען כ"ע מודו דהבטה כי האי קונה אפילו בלא הגבהה'. מכאור דבריו השער המלך, שגם לדידן דקיימא לן להבטה בהפקר אינו קונה, כאשר מתעסק בגוף הדבר קונה. ולפי זה גם הנחת הפתק תקנה מאחר שמתעסק בגוף החפץ ומדביק עליו. אולם הפוסקים השמיטו דין זה באסורין משום גזל. גם בעין משפט (ביצה שם) צ"ע שכן המימרא דאסורין משום גזל: 'טושיע' ח"מ סימן ר"ס סעיף י. והטושיע"ש שם כתבו לגבי הלכות מוצא אבידה בספק הינוח, ושלא כדברי התוספות, ולכן לדינא אינו קונה בלי מעשה קנין. וראה בב"ח (ס"ו רע) שהביא דברי התוספות בביצה ובב"מ, וגרס שם 'הבטה בהפקר' וז"ל: 'קשיא דמשמע דסבירא להו להלכתא כלישנא דרבא דהבטה בהפקר קנה, וזה שלא כדעת כל המתחברים דפסקו כלישנא בתרא דלא קנה. וראה עוד בשו"ע (תקפו כהן ס"ו רע) ז"ל: דבתפיסה או בקנין כל דהו קונין מן ההפקר כדאיתא בפרק בתרא דב"מ הבטה בהפקר קנה, והתוספות בפ"ק דב"מ מייית לה וכן איתא בפרק המניח. ואפשר שלא כתב כן לדינא.

18 נחלקו הראשונים האם האיסור של 'עני

לדין שכ"כ מרע שאמר 'ידור פלוני בבית זה' לא אמר כלום שלא הקנה לו בית לדירה (בבא בתרא קמז). וכן החולים שמשמתיים בבית החולים לא נחשב הבית שלהם כלל. גם לסוברים שחייב השוכר מדרבנן משום שהבית נראה כשלו, וביאר שלשון זה יש לפרשו בשינוי פנים: או שהעולם יחשבו שהבית שלו וכן כתב במדרכי (הלכות קטנות סימן תקנ"ז), או שאצל העולם דומה בית שוכר כמו בית שלו, בבית חולים לא שייך טעם זה, שהרי לא יחשבו שהוא שלו, שאינו שוהה שם רק מחמת חולי, וכן מצד הטעם שאצל העולם דומה בית שוכר כמו בית שלו, הרי אינו שוכר את גוף המקום, על כן אין לחייב כלל בית החולים במזוזה. [וכתב שאין מקום לחייב במזוזה רק לשיטת הסוברים שחייב מהתורה אף שאין הבית שלו משום שלא נתמסר מ'בית', אלא שאינה להלכה שרוב הפוסקים כנגדה, ועיי"ש מה שהקשה על שיטה זו]. ופשוט שגם בצד ישראל פטור, שהרי הטעם שתקנו לחייבו הוא משום 'ישוב ארץ ישראל וכמו שכתב רש"י (ד"ה משום): שיקשה עליו לצאת מהבית וזה לא שייך במקום שכל עיקרו הוא כדי לשהות לזמן קצר למנוחה. ובערוך השולחן (ס"ו רפ"ו סעיפים יח, מה) כתב לענין בית מלון, שבעלי בית המלון חייבים לקבוע שם מזוזה.

15 כמ"ש בשו"ע (ס"ו רס"ה ס"ב) ותיקנו חז"ל כן כדי שלא ירבו המוצאים זה עם זה. ואם התכוון לקנות על ידי הנחת הפתק, נחלקו הראשונים אם מאחר שגילה דעתו שרוצה לקנות בקנין שאינו מועיל אינו קונה אפילו בקנין המועיל. והרמ"א (ס"ו רס"ה) פסק שגם כשנפל עליה קונה בד' אמות, ודלא כיש חולקין. ולכן יקנה כאן בקנין ד' אמות אף אם נתכוון לקנות בהנחת הפתק.

16 ראה רעק"א בגיליון שו"ע (ס"ו רס"ה) שכתב בשם מסגרת השלחן שאף לדעת הפוסקים 'שבומה' אין דין רה"ל לענין שבת, אבל לדין ד' אמות יש דין רה"ל, וכ"כ דברי גאונים (כ"ל ס"א) בשם זכור לאברהם.

17 במסכת בבא מציעא (ק"ה) נחלקו בין הבטה בהפקר, רבה אמר הבטה בהפקר תנאי היא, ורב נחמן פשיטא ליה דלא קני, ורבה ס"ל לחד לישנא דלכו"ע קני ולאכא דאמר לכו"ע לא קני. ולהלכה קיימא לן שהבטה בהפקר אינה קונה, כמ"ש בשו"ע (ח"מ ס"ו רע"ג ס"א): דבר המופקר

יהודה (פ"ב הערה לו ד"ה ועל פי דברי, שם ס"ו והערה לו), ובבביתוב שלום. (מבוא לדין ריבית א"ע), בעניין ההלכה שאין איסור ריבית במעות של גזל או פיקדון אף על פי שהוציא אותם לצרכיו כל שעשה כן בלא רשות בעל המעות. אמנם אם הסכים בעל המעות לעכב את הפירעון מחמת שהחייב רוצה להשתמש במעות, הרי זה נעשה הלואה ויש בו איסור גמור. ובספר מלוה ה' (פ"ה סמ"ב) כתב שהוא הדין בכל חוב שנוצר בעל כרחו של חבירו כגון שהזיק את חבירו או שגרם לחבירו להוציא ממון בעל כרחו שאין בו איסור ריבית. וכן כתב בריבית הלכה למעשה (פ"א סט"ו) שאין איסור ריבית בתשלומי נזקים. אמנם אם כבר נתחייב בתשלום הנזק ומבקש שימתינו לו עוד בתוספת תשלום יש בה משום ריבית, ולכן מי שעשה תאונה וחייבוהו לשלם את הנזק, אסור לו לבקש להאריך את הזמן בתוספת ריבית או הצמדה. וכן אם מקבל תשלום הנזק מחברת הביטוח, ומחמת איחור התשלום מוסיפה לו החברה ריבית, אסור.

12 הטעם הוא, מאחר שנו"ט בר נ"ט באינו בן יומו הוא חומרא. בתנורינו זמנינו שנחלקו בהם הפוסקים אם יש בהם זיעה, אפשר להקל בצירוף צד נוסף לקולא, לפיכך בתנור שאינו בן יומו יש להקל, כל דין נ"ט בר נ"ט באינו בן יומו הוא חומרא, ומקילים בו בעת הצורך. כמו כן במיקרוגל אפשר להקל, ואם הוא בן יומו אפשר להקל באופן שהמאכל מוכסו.

13 חדרי ניתוח אין להם גדר של חדר של בית מרחץ, והרגילות הוא להיות שם עם בגדים. אמנם מבאר שם שלפעמים מטפלים בחולים באופן שיש בכך משום נגאי למוזוה, על כן ראוי שהמוזוה תהיה בכיסוי.

14 ראה בגיליון מכתלי בית ההוראה (ב) שהבאנו תשובת אבני נור (י"ד סימן שפ) שדן בחולים שמשתהים בבית חולים שנים או שלושה חודשים, אם חייבים במזוזה כדין שוכר בית שלאחר שלושים יום חייב במזוזה. ולאחר שהביא את שיטת הראשונים בחיוב שוכר פסק שאין החולים מתחייבים במזוזה, וביאר טעמו: א. לטובר שחייב השוכר מן התורה הוא משום שגם מי ששוכר בית נחשב הבית כשלו, הרי שהחולים פטורים משום שאינם שוכרים את הבית, אלא שנותנים שרע עבור השהות שם, והוא דומה

מה נפטר בברכה בטעות

היו לפניו מיני מזונות ומציות ללא גלוטן שברכתן שהכל ומגש עם הערינג וירקות. לקח את המציות ללא גלוטן וברך עליהם מזונות בטעות בחשבו שהם מיני מזונות, ובדעתו לאכול עוד מיני מזונות ומההערינג.

יש לשאול במקרה הנ"ל שלש שאלות: א. האם יצא בברכת מזונות על המציות ללא גלוטן שברכתן שהכל. ב. האם יצא בברכת מזונות על המיני מזונות שבדעתו לאוכלם. ג. אם נאמר שיצא בברכת מזונות על המציות ללא גלוטן שברכתן שהכל, האם פטר גם את ההערינג שברכתו שהכל. תשובה:

לגבי השאלה הראשונה: מובא במשנ"ב (שעה"צ בסימן ר"ח ס"ק ל"א וכן בביאור הלכה בסימן קפ"ז סעיף י') שברכת מזונות פוטרת בדיעבד את כל המאכלים המזינים חוץ ממים ומלח. וא"כ יצא ידי חובתו על המציות ללא גלוטן.

לגבי השאלה השנייה: בשו"ת משכיל לדוד (סימן י"א) כתב בפשיטות שמי שברך על פירות העץ בורא פרי האדמה אפילו שבדיעבד פוטר את פרי העץ, לא פטר את פירות האדמה שלפניו אע"פ שברכתו לכתחילה אדמה, ואם כן כאן לא יפטר את המיני מזונות אע"פ שברכתו לכתחילה מזונות כיון שבירך ברכת מזונות על דבר שברכתו שהכל שיוצא רק בדיעבד.

אולם בשו"ת הר צבי (סימן ק"ו) מבואר שדברי המשכיל לדוד אמורים באופן שטעה וברך בטעות על פרי העץ בורא פרי האדמה דס"ל שלא יוצא על פרי האדמה, והטעות היא שנתכוון לברך העץ ויצא לו מהפך בורא פרי האדמה שהיו כנתכוון לא לפטור את פרי האדמה כי נתכוון לברך העץ, אבל אם ככוונה בך על פרי העץ בורא פרי האדמה יפטר את פרי האדמה שנמצא לפניו.

ואם כן בנדון דידן שבכוונה בך מזונות על המציות שברכתן שהכל, פטר גם את המיני מזונות. אבל באמת זה אינו, ואפילו לדברי ההר צבי יהיה חייב לברך מזונות על המיני מזונות בגלל דינו של הרשב"א (מובא בבית יוסף סימן ר"ו וברמ"א סימן ר"א סעיף ד') שאם היו לפניו שני מינים שברכתו העץ ואחד מין שבעה ואחד שאינו מין שבעה והקדים את מה שאינו מין שבעה למין שבעה צריך לחזור ולברך על המין שבעה, שאינו בדין שיפטר מה שאינו חשוב את מה שחשוב דרך גרר ורק אם התכוון לפטור ופטר מברכה.

ואם כן כאן המציות ללא גלוטן שברכתן שהכל הם אינם חשובים לגבי המיני מזונות שברכתן מזונות ואינו בדין שיפטר האינו חשוב את החשוב.

ואפילו שבדעתו היה לאכול אינו עוזר וצריך דעת לפטרם בברכתו בהדיא לדעת הרשב"א. ויש ראייה לזה מפמ"ג בהלכות ציצית (סימן ט סק"ב במשכבות) שכותב נפק"מ בין אם חיוב הציצית בבגד משי מדרבנן או שחיובו מן התורה, שאם יש לו שני טליתות אחד משי ואחד צמר וברך על המשי צריך שיתכוון בפירוש לפטור את הצמר ולא בסתמא אע"פ שדעתו ללבוש שניהם בגלל דינו של הרשב"א, שאינו בדין שיפטר המשי שאינו חשוב שחייב בציצית רק מדרבנן את הצמר שחשיב כיון שחייב בציצית מן התורה.

ואם כן בנידון דידן יצטרך לחזור ולברך ברכת מזונות על המיני מזונות כי לא כוון לפוטרו בהדיא. ולגבי השאלה השלישית: לפי דברי ההר הצבי שאם נכשל בלשונו וברך אדמה על העץ לא יוצא בברכתו על מה שברכתו אדמה דהוי כמו שכוון שלא לפטור כי ידע שברכתו אדמה והיה בדעתו לברך העץ.

גם כאן כיון שידע שהערינג ברכתו שהכל לא כוון לפטור בברכת מזונות ויצטרך לברך שוב. אולם יש להעיר שכל דברי ההר צבי שעוזר כוונה שלא לפטור, תלוי במח' הפרי חדש והתבואת שור (מובא בתבואת שור סימן י"ט סק"י), שלפי הפרי חדש עוזר כוונה שלא לפטור, אבל התבואת שור סובר שלא עוזר כוונה שלא לפטור ולא יכול להגביל את הברכה שתחול רק על חלק מהפירות ואם כן יצא לתבואת שור בברכת מזונות שברך על המציות שברכתן שהכל גם על הערינג שהיה לפניו שברכתו שהכל אפילו שכוון שלא לפטור כי ידע שברכתו שהכל ורק על המציות חשב שברכתן מזונות כי אי אפשר להגביל את הברכה.

נחזור לדברי הרשב"א שדעת הפמ"ג לעיל שגם לגבי מצוות הדרבנן לא יפטר את הדאורייתא כי אינו בדין שיפטר האינו חשוב את החשוב, יוצא חידוש לדינא לגבי טבילת כלים, שאם מטביל כלי זכוכית וכלי מתכות, וכלי הזכוכית חיוב טבילתן מדרבנן וכלי המתכות חיוב טבילתן מדאורייתא והטביל את כלי הזכוכית ראשון וברך עליו על טבילת כלים לא יצא בברכתו על הכלי מתכות ויצטרך לברך שנית כי אינו בדין שיפטר הכלי זכוכית שחיובו מדרבנן את הכלי מתכות שחשוב שחיובו מדאורייתא חוץ מאם בכוונתו בהדיא לפטור את הכלי מתכות ולא בכוונתו רק לטובלם.

העולה לדינא:

א. ברכת מזונות פוטרת בדיעבד את כל המאכלים ולכן יוכל לאכול את המציות שברכתן שהכל.

ב. ברכת מזונות שבירך על המציות שברכתן שהכל אינה פוטרת את המיני מזונות בגלל דינו של הרשב"א, ויצטרך לברך שוב מזונות.

ג. ברכת מזונות שבירך על המציות שברכתן שהכל אם פטר את ההערינג שברכתו שהכל - תלוי במח' ולדעת המשכיל לדוד והר צבי והפרי חדש יצטרך לברך שוב כי כיון שלא לפטור ולדעת התבואת שור שלא עוזר כוונה שלא לפטור יהיה פטור מברכה.

ד. בטבילת כלים שהטביל כלי זכוכית וכלי מתכות וברך על הזכוכית, לא יפטר את הכלי מתכות ויצטרך לברך שוב בגלל דינו של הרשב"א, חוץ מאם כיוון בהדיא לפטור בברכתו את הכלי מתכות.

חובת קידוש בליל שבת וזמנה

א. חובת הקידוש בכניסת השבת הוא דאורייתא, ומחלוקת הראשונים מה נקרא קידוש מדאורייתא, אם בזכירת שבחו וקידושו ע"י דיבורו בלבד (רמב"ם), אם בזכירת שבחו 'על היין' דווקא (ר"ן), אם בזכירת שבחו על היין 'במקום סעודה' דווקא (רא"ש), וכן איכא מחלוקת אחרונים אם צריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש או לא (ביה"ל סי' רע"א ד"ה מיד), וכן יש חידושו של רעק"א שיוצאים חובת הקידוש באמירת 'שבתא טבא' בלבד (ביה"ל ד"ה דאתקש).

ב. ולמעשה נקטו האחרונים כמו הרמב"ם בדבוקת שבחו של שבת בדברים בלבד יוצאים ידי חובת הקידוש מדאורייתא, ולכן נסכם הלכות אלו לשיטת הרמב"ם, אך בוודאי יש לחוש גם לגדולי הפוסקים שסוברים שאינם יוצאים חובת הקידוש בדיבור בלבד (ביה"ל ד"ה מיד).

חובת הקידוש

ג. כתב הרמב"ם מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנא' זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרוהו זכירת שבח וקידוש, אלא שהחכמים הוסיפו ותקנו שתהא זכירה זו על כוס של יין, ולכן יוצאים ידי חובת קידוש מדאורייתא בעת התפילה בשעה שמזכיר קדושת שבת, ומה שמקדש אחר כך על הכוס היא רק כדי לצאת ידי חובה מדרבנן, אכן ביום טוב ליכא חובת קידוש מדאורייתא כלל, וכל חובת הקידוש ביו"ט הוא רק מדרבנן ועל הכוס דייקא (מ"ב סק"ב).

ד. ונפק"מ אי חיובא מדאורייתא או מדרבנן לגבי אי ספיקא לחומרא או לקולא, וכן אם אפשר להוציא ידי חובת קידוש למי שלא התפלל וחובת הקידוש עליו הוא מדאורייתא מאחד שהתפלל כבר וחובת קידוש עליו הוא מדרבנן, כיון שאין דרבנן פוטר דאורייתא, ומצוי שאלה זו - איך אפשר האיש שהתפלל להוציא את האשה שלא התפללה.

ה. אלא שכתב הפרמ"ג (משכ"ז סק"א) שברכת המצות יכולים להוציא אחרים מדין ערבות אף שהוא בעצמו פטור לגמרי, וכל שכן אם יש לו חיוב דרבנן שאפשר להוציא חיוב דאורייתא בקידוש שהוא ברכת המצות (כה"ח סק"י), אמנם כיון שלכתחילה אין להוציא אחרים ידי חובה כשהמקדש אינו יוצא אז בעצמו, באופן שהם יודעים לעשות קידוש לבד (ביה"ל סי' רע"ג ד"ה והוא), וכן יש נידון בפוסקים אי יש דין ערבות אנשים בעד נשים (דגול מרובה).

ו. לכן נכון לעשות בשאלה הנ"ל באחד משתי דרכים הללו, או שיכוון האיש לא לצאת ידי חובת קידוש בתחילה כלל וירוויח ג"כ שיוציא ידי חובת קידוש מדאורייתא על היין במקום סעודה (מ"ב סק"ב), או שהנשים ידקדקו להתפלל מעריב לפני ששומעים קידוש (ליקוטי מהרי"ח), או לכה"פ יאמרו 'ויכולו השמים' וכו', שאז חיובם של האיש והאשה שווים הם (סוף ביה"ל ד"ה דאיתקש), וזה

המשך בעמ' ו'

נתינת מאכל אדם לבהמה

בימי בין הזמנים החליט נחום להפתיע את ילדיו ומכיון שהתגורר בוילה עם חצר גדולה, השיג להם עז למספר ימים. הילדים שנהנו מאוד מההפתעה החליטו לדאוג לעז במסירות ולספק לה כל צרכיה. למחרת כשגלה נחום לתדהמתו שהמקרה מתרוקן במהירות רץ לחצר, וכראות נחום את העז עומדת בחצר ולפניה כל מיני מעדנים ובשפע, גער בילדיו ואף הוסיף להם שהדבר אסור על פי הלכה, הילדים שלא רצו לותר הלכו לבדוק את הדברים ע"מ לדעת את המעשה אשר יעשו.

תשובה:

בגמ' תענית (דף כ:) כתוב שרב הונא היה קונה בער"ש את הירקות שנשארו למוכר וזורק אותם לנהר כדי שהמוכרים ירוויחו ושיהיה להם שווה להגיע הלאה, והגמ' שואלת מדוע רב הונא לא נתן לבהמה, ומתרת: קסבר ר"ה מאכל אדם אין מאכילין לבהמה.

ומסביר רש"י 2 טעמים: א. משום ביזוי אוכלין דמיחזי כבועט בטובה שהשפיע הקב"ה בעולם. ב. כי התורה חסה על ממונם של ישראל ור"ה זרק לנהר ואח"כ מוצאין בנ"א את הירקות ואוכלים אותם. וכתב במחצית השקל (סי' קע"א) שהנפק"מ תהיה מה הדין אם אין לו מה להאכיל לבהמתו שלפי הטעם הראשון יהיה אסור ולפ"ב מותר, וכתב שם שלפ"ז נהגו להקל ויתן פת הראוי למאכל אדם לעופות, ובמשנ"ב (סי' ק"י"א) הביא דבריו וכתב שהאליה רבה מסתפק בזה האם הלכה כר"ה או לא, כי הגמ' אומרת קסבר ר"ה משמע שאנחנו לא סוברים כן, וכך כתב בהגהות חת"ס וגם בשע"צ (סי' ק"י"ג) כתב ולי נראה דאפילו ללישנא קמא שרי בכדאי אונסו, ועין במגן גבורים שמצדד להקל בעקר הדין כא"ר.

והפסקי תשובות שבמקרה שצריך לקנות מאכל לבהמה וזה טירחא גדולה בשבילו או שעולה הרבה כסף ודאי שיש להתיר, ומסתבר שזה כוונת המחצה"ש שכתב לטעם ב' ברש"י שהתורה חסה על ממונם של ישראל ובמקרה שלנו שאין לו מאכל בהמה נראה שיש להקל ובפרט שיש הסוברים שהבע"ח שלו או שמוזנותיה עליו מותר בכל גווניו, וכן כתב בשו"ת כת"ס (א"ח סי' ל"ג) שאם נותן לבהמתו שלו אין בזה שום איסור ואינו נראה כמבעט בטובתו של מקום כיון שמוזנותיה של הבהמה מוטלים עליו, ומה שכתוב בגמ' שר"ה זרק לנהר זה כי לא היה לו בהמות שלו. ובשו"ת מנח"י (ח"ג סי' ס"ט"ב) הוסיף על דבריו שגם כשנותן לבהמות שאינם שלו יוכל לתת במתנה לבעל הבהמה, ובשאר פוסקים לא מצינו לחלק.

עוד היתר כתב בספר פרדס יוסף (פר' חיי שרה) בשם רבינו האמרי אמת וצ"ל שדקדק בלשון הפסוק לך ולבהמתך (ויקרא כ"ה ו) שמקדים את האדם לבהמה אע"פ שקודם צריך לתת לבהמה, וביאר שכיון שאסור לתת מאכל אדם לבהמה אך אם נותר מאכילת אדם ואם ישאיר האוכל יתקלקל מותר לתת לבהמתו, וכן לשון הפסוק בפרשת משפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה ויתרם תאכל חית השדה היינו שנותר מאדם לבהמה.

עוד מצינו בליקוטי הערות לשו"ת כתב סופר שיש שסוברים שהאיסור הוא רק באוכל הראוי למאכל אדם עדיין, אך שיורי מאכל שכבר לא ראוי מותר.

העולה לדינא:

מי שנמצא בגן חיות וכדו' ורוצה לתת מאכל אדם רק לשם תענוג ושעשוע גרידא בפשטות אסור לכו"ע. אא"כ זה שיורי אוכל שאין דעת בנ"א לאוכלם.

בע"ח שלו עצמו או שמוטל עליו להאכילו, אם אין מאכל בהמה מצויים לו יש מקום להתיר וכ"ש אם עושה זאת כדי להבריא ולחזק את הבע"ח.

רק בשבת, אבל ביו"ט אין נפק"מ בין מי שהתפלל או לא התפלל, שכולם שווים וחייבים רק מדרבנן.

נשים וקטנים

ז. נשים חייבות בקידוש מדאורייתא כמו אנשים, אף על פי שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, מכל מקום בקידוש חייבות משום דאיתקש זכור לשמור וכל שישנו בשמירת השבת ישנו בזכירה, וחייבות בקידוש שהוא מצות זכירת השבת (שו"ע סי' ב').

ח. לכן הנשים יכולות להוציא את אנשים ידי חובתם כיון שהאשה מחוייבת בקידוש מדאורייתא, וכן היא יכולה להוציא אחרים אפילו היא כבר יצאת ידי חובת קידוש מדין ערבות, אלא שלכתחילה אין להורות כן להלכה למעשה כדי שלא יבואו לזלזל במצוות (שו"ע"ר סי' י'), וכל שכן לאנשים אחרים שאינה מבני ביתה נכון להחמיר שלא תוציא משום דזילא מילתא (מ"ב סק"ד), ופשיטא דאשה יכולה להוציא לנשים אחרים ידי חובה בלי שום פקפוק כלל, אך אם אינו רצתה לצאת בעצמה איכא נידון בפוסקים אי יש בכלל דין ערבות בנשים (עי' שו"ת מנח"י ח"ג סי' נד).

ט. קטן עד גיל שלש עשרה וקטנה עד גיל שתיים עשרה חייבים בקידוש מדרבנן מפני חובת חינוך, לכן פשוט שאין קטן יכול להוציא גדול שאין דרבנן מוציא דאורייתא (מ"ב סק"ג), ואם הגדול התפלל והקטן לא התפלל שאז הוא חייבא של שניהם מדרבנן ושונים הם יכול הקטן להוציא את הגדול, ואם גם הקטן התפלל שאז הוא חייב של הקטן לקדש על הכוס תרי דרבנן אין הקטן יכול להוציא את הגדול, שאין תרי דרבנן מוציא חד דרבנן (שעה"צ סק"ד).

י. קטן שהגיע לגיל שלש עשרה כל זמן שלא נתמלא זקנו ברבוי שער, נוקטים להלכה שבדבר שחיובו מדאורייתא חיישין שמא לא הביא עדיין שתי שערות ולכן כל זמן שלא נתמלא זקנו אינו יכול להוציא אחרים שלא התפללו, אבל להוציא אנשים אחרים שהתפללו יכול להוציאם מספיקא דשמא הביא שתי שערות וספיקא דרבנן לקולא (עי' ביה"ל ד"ה מיד, בסופו).

זמנה

יא. מצוה מן המובחר לקדש מיד בתחילת הלילה ולהקדימו בכל מה דאפשר כדי שזיכור השבת מיד בכניסתו, ואף אם סיים תפילתו מבעוד יום יקדש מיד אחרי התפילה אף שעדיין יום הוא, דכיון שהוסיף מחול על הקודש הרי אצלו שבת לכל דבר (שו"ע"ר סי' ב'), אבל בתוך החצי שעה שקודם הלילה יש לזוהר שלא יקדש, מפני שלכתחילה אסור להתחיל לאכול בתוך חצי שעה ללילה משום חובת קריאת שמע (מ"ב סי' רסז סק"ו).

יב. אולם אם אינו תאב לאכול מיד בתחילת הלילה, יכול להמתין מלקדש עד שיהא לו תיאבון כדי לקיים מצות אכילת שבת בתיאבון שהוא מצוה מן המובחר, וסומך אז על הפוסקים שסוברים שכבר יצא ידי חובת קידוש בתפילה, ואז יעשה לכתחילה ההפסקה והמתנה אחרי אמירת 'שלום עליכם' ואשת חיל' וכו' קודם אתקינו סעודתא (כה"ח סק"ב), אך לא ימתין מלקדש כדי לקיים מצוה מן המובחר לאכול בתיאבון אם יש לו אורחים או משום שלום בית (מ"ב סק"א).

יג. יש שנוהרים שלא לקדש בשעה ראשונה של הלילה שאז שולט מזל מאדים והס"מ שולט על מזל הזה (מג"א סק"א), אך כל ערום יעשה בדעת שאם סמוכים על שולחנו אורחים רעבים וצמאים גדול כוח המצווה שמהפך מידת הדין לרחמים, ומובא בשם הצדיקים שהמקדש בשעה שביעית שיאמר 'אב הרחמים הוא ירחם עם מוסים' וכו' ויציל את נפשתינו מהשעות הרעות וכו' (ליקוטי מהרי"ח).

יד. עיקר זמנה של מצות קידוש נמשך כל הלילה, מכל מקום אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יש לו תשלומים כל היום (שו"ע"ר סי' ס'), ואפילו בבין השמשות של מוצאי שבת יעשה קידוש אלא בביה"ש יברך בלי שם ומלכות דספיקא דרבנן לקולא (מ"ב סק"ט), ואם לא התפלל כלום במשך כל השבת שאז חובת הקידוש עליו היא מדאורייתא יברך אפילו בביה"ש בשם ומלכות דספיקא דאורייתא לחומרא (שעה"צ סק"ז), מלבד 'ויכולו' שאינו אומר ביום כלל (רמ"א), משום שאין ענין לאומרו ביום כיון שגמר מלאכת השם יתברך היתה בלילה (מ"ב סק"מ).

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com